

УДК 343.95

DOI <https://doi.org/10.32836/2521-6473-2019-4-151-157>

Л. В. Гусар, кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ТЕРОРИЗМУ

Тероризм є однією з найгостріших проблем та загроз для світової спільноти початку XXI ст., що негативно впливає як на різні сфери суспільного життя всередині держави, так і на різні аспекти міжнародних відносин. Як свідчать факти, тероризм глобалізується, має місце тенденція до зростання терористичних проявів у всьому світі. Політичні, етнічні, екстремістські угруповання майже щоденно вчинюють акти тероризму, про які повідомляють засоби масової інформації.

Соціологічні опитування в різних країнах показують, що тероризм посідає одне із чільних місць серед основних проблем, які турбують людей. Більше того, на думку фахівців, сьогодні це явище становить значно серйознішу небезпеку, ніж 10 чи 20 років тому, терористичні акти щорічно стають усе більш ретельно організованими, з використанням найсучаснішої техніки, зброї, засобів зв'язку [1, с. 54]. Незважаючи на зусилля держав, спрямовані на боротьбу з тероризмом, його розповсюдженість у світі не зменшується, а, навпаки, постійно зростає.

Тероризм як небезпечне явище в політичному, соціально-економічному житті, міжнародних відносинах світового співтовариства став предметом пильної уваги політологів, юристів, істориків, психологів та інших науковців. Але незважаючи на значний суспільний інтерес, чіткої концепції тероризму, яка б із точки зору кримінологічної науки розкривала суттєві характеристики цієї небезпеки і тим самим вказала на шляхи її запобігання та створення можливостей протидії, поки що не розроблено.

Проаналізувавши різні точки зору із приводу визначення поняття тероризму, відзначимо, що всі вони мають право на існування, тому що, аналізуючи той чи інший аспект досліджуваного явища, науковці використовують різні підходи до вирішення обговорюваної проблеми.

Виходячи з вищезазначеного, запропоноване авторське визначення даного явища: «Тероризм – це антисуспільне явище, яке проявляється в мирний час і полягає в публічному використанні, погрози використання насильства до невизначеного кола осіб, а також знищенні чи пошкодженні майна, інших матеріальних об'єктів із метою наведення страху на населення та/або здійснення впливу на прийняття рішень органами державної влади чи міжнародними організаціями».

Ключові слова: тероризм, насильство, суспільно небезпечне явище, терор.

L. V. Husar. Problems of decision concept terrorism

Terrorism as a dangerous phenomenon in political, social and economic life as well as in international relations of the world community has become a subject of close attention of political experts, lawyers, historians, psychologists and other scientists. However, in spite of great public interest a precise concept of terrorism which would reveal the essential characteristics of this danger from the point of view of criminological science thereby pointing out ways to prevent it and to create counteraction opportunities has not yet been developed.

Having analyzed different points of view on definition of the concept of terrorism we are to note that they all have its place within a combined idea as scientists use different approaches to solution of the issue under discussion during their analysis of various aspects of the said phenomenon.

Terrorism as a dangerous phenomenon in the political, socio-economic life, international relations of the world community has become the subject of close attention of political scientists, lawyers, historians, psychologists and other scholars. But in spite of considerable public interest, a clear concept of terrorism, which from the point of view of criminological science, would reveal the essential characteristics of this danger and thus point to ways of its prevention and creation of possibilities of counteraction, has not yet been developed.

© Л. В. Гусар, 2019

Analyzing different perspectives on the definition of the concept of terrorism, we note that they all have the right to exist, because, analyzing one or another aspect of the phenomenon under study, scientists use different approaches to solve the problem under discussion.

Based on the mentioned above, we suggest the following author's definition of this phenomenon: «Terrorism is an antisocial phenomenon that occurs in peacetime and consists in public use of violence, threat to use violence towards an indefinite groups of persons as well as in destruction or damage to property, other material objects aimed at intimidation against the public and/or influence on decisions made by state authorities or international organizations».

Key words: terrorism, violence, socially dangerous phenomenon, terror.

Постановка проблеми. Тероризм є однією з найгостріших проблем та загроз для світової спільноти початку XXI ст., що негативно впливає як на різні сфери суспільного життя всередині держави, так і на різні аспекти міжнародних відносин. Як свідчать факти, тероризм глобалізується, має місце тенденція до зростання терористичних проявів у всьому світі. Політичні, етнічні, екстремістські угруповання майже щоденно вчинюють акти тероризму, про які повідомляють засоби масової інформації.

Соціологічні опитування в різних країнах показують, що тероризм посідає одне із чільних місць серед основних проблем, які турбують людей. Більше того, на думку фахівців, сьогодні це явище становить значно серйознішу небезпеку, ніж 10 чи 20 років тому, терористичні акти щорічно стають усе більш ретельно організованими, з використанням найсучаснішої техніки, зброї, засобів зв'язку [1, с. 54]. Незважаючи на зусилля держав, спрямовані на боротьбу з тероризмом, його розповсюдженість у світі не зменшується, а, навпаки, постійно зростає.

Причини росту терористичної діяльності криються, в першу чергу, в усвідомленому прагненні груп та організацій використовувати терор для вирішення власних проблем та досягнення своїх інтересів. Для них тероризм стає повсякденною практикою вирішення питань територіальних суперечок, розподілу сфер кримінального впливу, можливістю досягти інших протиправних цілей.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Серед провідних фахівців, наукові праці яких стали теоретичною основою дослідження і сформувавши основні підходи до розв'язання поставлених задач, слід виділити П.П. Андрушка, В.Ф. Антипенка, Ю.М. Антоняна, Ю.В. Бауліна, В.І. Борисова, В.О. Глушкова, Д.Б. Глущенко, О.М. Джужу, В.П. Ємельянова, Г.П. Жаровську, А.П. Закалюка, В.І. Замкова, В.П. Ілларіонова, І.І. Карпеця, М.П. Кирєєва, Я.Ю. Кондратьєва, В.В. Крутова, В.А. Ліпкана, Є.Д. Скулиша та інших.

Мета. Метою дослідження є аналіз власне поняття тероризму, його особливостей, визначення теоретичних та нормативно-правових проблеми поняття тероризму.

Виклад основного матеріалу. Тероризм як небезпечне явище в політичному, соціально-економічному житті, міжнаціональних відносинах світового співтовариства став предметом пильної уваги політологів, юристів, істориків, психологів та інших науковців. Але незважаючи на значний суспільний інтерес, чіткої концепції тероризму, яка б із точки зору кримінологічної науки розкривала суттєві характеристики цієї небезпеки і тим самим вказала на шляхи її запобігання та створення можливостей протидії, поки що не розроблено. Відсутність ефективних механізмів боротьби з тероризмом визначається сьогодні як одна із загроз національній безпеці нашої держави.

Незважаючи на велику кількість наукових праць юристів, психологів і соціологів, публікацій журналістів із питань тероризму, ця проблема, на жаль, досить далека від свого практичного вирішення. Існує багато прогалин, які ще не досліджені, зокрема, кримінологами.

Сьогодні не існує єдиного визначення поняття «тероризму», проте це є насущною потребою теорії і практики протидії цьому негативному явищу. Правоохоронним органам та іншим

організаціям, які ведуть боротьбу з тероризмом, потрібно мати чітке уявлення щодо предмета своєї діяльності.

Завдання сучасної юридичної науки полягає в тому, щоб розробити науково обґрунтовані критерії ідентифікації тероризму, які дозволяють не тільки відмежувати тероризм від суміжних загальносоціальних і загальнокримінальних категорій, але й удосконалювати на цій базі антитерористичне законодавство.

Розроблення універсального визначення тероризму дозволить узагальнити статистичні дані, які стосуються кількості вчинених терористичних актів, типових методів та форм їх скоєння, а також причин даного феномену та тенденцій розвитку. Відсутність єдиного критерію, який дозволяє виявити основні складові елементи визначення терміна «тероризм», відзначала у своїй роботі, зокрема, Генеральна Асамблея ООН [2]. Кожна держава дає юридичне тлумачення тероризму, яке базується на наявній у ній кримінальної та соціально-політичної ситуації [3, с. 135–143].

Усього ж у сучасних наукових і тлумачних (мовних) джерелах за різними оцінками налічується понад 100 визначень поняття тероризму, але жодне з них не стало класичним, загально-визнаним. Перелічувати їх усі немає потреби, тому що більшість дослідників цього суспільно небезпечного явища одностайні у своїх висновках відносно того, що тероризм є специфічною формою насильства, яке спрямоване проти невинних людей [4, с. 458].

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови тероризм визначається так: «Здійснення, застосування терору, діяльність і тактика терористів», а власне поняття терор – «найгостріша форма боротьби проти політичних супротивників із застосуванням насильства аж до фізичного знищення. Надмірна жорстокість стосовно кого-небудь, залякування» [5, с. 892].

У вітчизняній юридичній енциклопедії тероризм трактується як політика і практика терору, кримінально-правове явище. Також вказується на те, що він зазвичай не має тотального, масового характеру, вчинюється екстремістською групою чи організацією [6, с. 48].

Автори вітчизняного тлумачного словника юридичних термінів за редакцією В.Г. Гончаренка запропонували розглядати тероризм як певний метод досягнення політичних цілей, який вчинюється окремими рухами та угрупованнями шляхом переслідувань, мордувань і вбивств політичних діячів, службовців, бізнесменів та заручників [7, с. 95].

Таким чином, визначення, які наводяться в довідкових юридичних виданнях, свідчать про відсутність єдиного підходу до розуміння сутності сучасного тероризму з юридичної точки зору.

Уперше спробували розкрити зміст поняття «тероризм» на III Конференції з уніфікації законодавства про кримінальну відповідальність (Брюссель, 1930 р.) шляхом перерахування злочинних діянь, які можуть кваліфікуватися як тероризм. Розроблення цього питання учасники конференції намагалися реалізувати за двома основними напрямками – під кутом зору внутрішнього законодавства, а також із урахуванням міжнародно-правових підходів у боротьбі зі злочинністю, які формувалися на той час. На V Конференції з уніфікації законодавства про кримінальну відповідальність (Мадрид, 1933 р.) було прийнято резолюцію, відповідно до якої тероризм розглядали як застосування будь-якого засобу, здатного тероризувати населення із метою знищення усіякої соціальної організації [8, с. 75].

На другому засіданні Багатодисциплінарної групи Ради Європи, яке стосувалось міжнародних заходів у боротьбі з тероризмом (18-21 лютого 2002 р., м. Страсбург), практично всі представники висловилися щодо доцільності опрацювання єдиного терміна «тероризм», який має застосовуватися на міжнародному та національному рівнях [8, с. 75]. Уніфікація визначення даного явища як на національному, так і на міжнародному рівнях є однією з необхідних

передумов щодо спільної міждержавної боротьби проти тероризму, особливо тоді, коли тероризм виходить за межі державних кордонів. Із приєднанням до антитерористичних угод багатьох держав, у тому числі і України, виникають зобов'язання щодо надання правової допомоги щодо здійснення міжнародного співробітництва в ході розслідування терористичних злочинів, кримінального переслідування і екстрадиції терористів.

У багатьох міжнародних документах хоча і містяться визначення поняття «тероризм», проте останні не мають універсального міжнародно-правового значення через те, що відсутній єдиний універсальний міжнародний договір про боротьбу з тероризмом. Генеральна Асамблея ООН у своїх резолюціях про національний, релігійний та міжнародний тероризм не дала універсального визначення цього явища. Робоча група з розроблення політики ООН щодо тероризму у своїй доповіді від 6 серпня 2002 р. у п. 13 вступної частини відзначила, що «тероризм є злочинним актом, однак дещо більшим, ніж звичайне злочинне діяння» [9, с. 138].

У законодавстві зарубіжних держав також не існує єдиного підходу до розуміння сутності цього явища. У законодавчих актах тероризм визначають переважно широко, нечітко та в кінцевому рахунку розмито. Такого роду визначення припускають різні тлумачення даного поняття. Наявність одностайності у цьому питанні виступає необхідною передумовою для протидії тероризму як явищу, що набуло глобального характеру в сучасних умовах. Із метою подолання розбіжностей у розумінні суті цього явища серед держав – членів СНД навіть пропонувалося створення модельного закону про боротьбу з тероризмом [10, с. 7–10], ядром якого мали б бути визнані світовим співтовариством правові засади боротьби з тероризмом та принципи побудови правового механізму його подолання.

Як уже зазначалося, до цього часу не відбулося становлення загальновизнаного поняття тероризму у його класичному розумінні. У міжнародних конвенціях держав – учасниць боротьби з тероризмом містяться лише окремі ознаки цього небезпечного явища.

У Міжнародній конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму у ст. 2, яка була підписана Україною 8 червня 2000 р. і ратифікована Верховною Радою України 12 вересня 2002 року, зазначається:

«Будь-яка особа чинить злочин за змістом цієї Конвенції, якщо вона будь-якими методами, прямо чи опосередковано, незаконно та умисно надає кошти або здійснює їх збір із наміром, щоб вони використовувались, або з усвідомленням того, що вони будуть використані, повністю чи частково, для вчинення:

1) будь-якого діяння, яке являє собою злочин відповідно до сфери застосування одного з договорів, перелічених у додатку, та до визначення, що міститься в ньому;

2) будь-якого іншого діяння, спрямованого на те, щоб викликати смерть будь-якої цивільної особи або будь-якої іншої особи, яка не бере активної участі у військових діях у ситуації збройного конфлікту, або заподіяти їй тяжке тілесне ушкодження, коли мета такого діяння в силу його спрямування чи контексту полягає в тому, щоб залякати населення чи змусити уряд чи міжнародну організацію вчинити будь-яку дію або утриматись від неї» [11].

Із невеликими редакційними відмінностями дане визначення тероризму, яке визначає його головні характерні ознаки, міститься майже у всіх міжнародних конвенціях, що стосуються питань боротьби міжнародного співтовариства із цим суспільно небезпечним явищем.

Наукові розроблення поняття тероризму тривають. Кожен автор до висвітлення цього питання підходить по-різному, беручи при цьому до уваги різні аспекти, рівні та форми прояву даного явища.

В.Ф. Антипенко визначає тероризм як «застосування насильства з метою впливу на недоторканні національні та наднаціональні інститути, що призвело до невинних жертв або

настання суспільно небезпечних наслідків, або таке, що утворює загрозу їх настання», що, на його погляд, становить вичерпну сукупність ознак, які характеризують це суспільно-небезпечне діяння як конкретний злочин, досить повно відображаючи два найістотніші його чинники: суспільну небезпечність і протиправність [12, с. 151].

За твердженням С.А. Зелінського, «тероризм – це злочинна діяльність, що полягає у використанні, загрозі використанню або створенні умов для використанню насилля загрозового (терористичного) спрямування. Загрозливе (терористичне) насилля слід розуміти як насилля, що використовується з метою залякування держави, суспільства і окремих груп населення, або насилля, що полягає в навмисному застосуванні засобів, здатних викликати колективну небезпеку для людей, і має, у силу цього, загрозливий ефект» [13, с. 171].

Я.Ю. Кондратьєв та В.О. Глушков зазначають: «Найбільш повно відповідає сутності його (тероризму) визначення погроза застосування насильства, а також його застосування, які породжують почуття страху як в окремих громадян, так і серед багатьох людей, і розраховані на їх залякування та породження недовіри до органів державної влади, сумнівів щодо їх спроможності протидіяти цим злочинним проявам» [14, с. 220].

Як бачимо, в наведених визначеннях міститься більшість характерних ознак тероризму, та немає суттєвих розбіжностей у підходах різних науковців до вирішення цього проблемного питання.

На думку В.П. Журавльова, Б.В. Романюка та В.В. Коваленка, «тероризмом визнається організація озброєних угруповань із метою досягнення будь-якої політичної мети шляхом демонстративних вбивств невинних мирних громадян, спричинення шкоди їхньому здоров'ю, застосування до потерпілих жорстоких тортур, а також учинення вибухів, підпалів, захоплень заручників або інших загальнонебезпечних дій, визнаних такими міжнародними угодами, ратифікованими Верховною Радою України; а також погроза вчинити такі дії в умовах реальної можливості їх вчинення» [15, с. 31].

В.В. Устинов вважає, що «тероризм – протиправне умисне застосування насильства або погроза його застосування по відношенню до особи, а також знищення або пошкодження, або погроза пошкодження, або псування майна та інших матеріальних об'єктів, що здійснюються для наведення остраху на населення з метою примушення уряду або міжнародної організації виконати або утриматися від виконання якої-небудь дії, а також для серйозної дестабілізації або руйнування основних політичних, конституційних, економічних або соціальних структур країни або міжнародної організації» [15, с. 17].

В.С. Комісаров та В.П. Ємельянов стверджують, що «тероризм – це публічно скоєні загальнонебезпечні дії або загроза таких, що спрямовані на наведення остраху на населення або соціальні групи з метою прямого або побічного впливу щодо прийняття рішення або відмови від нього в інтересах терористів» [17, с. 38].

Позиція Е.Ф. Побігайло полягає в тому, що «тероризм – це соціальне явище, яке є родовим поняттям стосовно різних форм прояву терористичної діяльності, конкретними проявами якої виступають терористичні акти індивідуального політичного терору, диверсія, захоплення заручників, захоплення або викрадення судна повітряного чи водного транспорту, або залізничного транспорту, збройні напади на населені пункти і інші об'єкти. За ці конкретні злочини і слід встановлювати кримінальну відповідальність» [18, с. 203].

Вищенаведена точка зору відповідає визначенню тероризму яке дається в міжнародному праві, зокрема в переліку діянь такого роду, що вказані в Європейській конвенції з боротьби з тероризмом (1977 р.). У зв'язку із цим було переглянуто ряд вітчизняних правових норм, що стосуються злочинів терористичного спрямування, з позиції розширення їх трактування, віднесення до терористичних діянь, що традиційно не вважались такими у вітчизняному

законодавстві. Ними стали такі види злочинів: захоплення заручників, бандитизм, умисне ушкодження залізничних колій та ін.

В.Н. Кубальський пропонує своє визначення: «Тероризм – явище, яке охоплює собою ідеологію, організаційну структуру і суспільно небезпечну діяльність, що полягає у вчиненні чи погрозі вчинення терористичних злочинів, спрямованих на залякування населення і вчинення із метою здійснення впливу на прийняття рішень органами державної влади або міжнародними організаціями» [19, с. 9].

На думку В.А. Ліпкана, «тероризм – це такі загальнонебезпечні дії або погроза ними, що вчиняються публічно, посягають на суспільну безпеку та спрямовані на створення в соціальній сфері обстановки страху, неспокою, пригніченості з метою прямого або непрямого впливу на прийняття будь-якого рішення або відмови від нього в інтересах винних» [20, с. 63].

Так, А.Є. Жалінський зазначає: «Тероризм варто розглядати як планомірне застосування насильницьких методів невеликими за чисельністю групами для впливу на недоторканність національних і інтернаціональних інститутів, насамперед урядів, іноді зі спеціальною метою викликати репресії з боку держави або примусити до іншої поведінки відносно дій терористів» [21, с. 110].

У Законі України «Про боротьбу з тероризмом» від 20 березня 2003 р. під тероризмом розуміється «суспільно-небезпечна діяльність, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади, вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому не винних людей або погрози вчинення злочинних дій із метою досягнення злочинних цілей» [22].

На думку автора, дане визначення поняття тероризму є нечітким, воно припускає численні тлумачення та може охоплювати собою діяння, які не є тероризмом. Підтвердженням цього є використання законодавцем у даному Законі слів «...або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому не винних людей або погрози вчинення злочинних дій із метою досягнення злочинних цілей», що робить таке визначення безмежним. У вищевикладеному визначенні немає чіткої вказівки на «терористичні» цілі як ознаку, яка змогла б відмежувати тероризм від інших суспільно небезпечних діянь. Тому ми вважаємо, що дане поняття вимагає певного вдосконалення.

Висновки і перспективи. Багатоаспектний підхід даного явища зумовив складну природу тероризму та різноманітність його визначень. Проаналізувавши різні точки зору із приводу розгляданого питання, відзначимо, що всі вони мають право на існування, тому що, аналізуючи той чи інший аспект досліджуваного явища, науковці використовують різні підходи до вирішення обговорюваної проблеми.

Виходячи з вищезазначеного, запропоноване авторське визначення даного явища: «Тероризм – це антисуспільне явище, яке проявляється в мирний час і полягає в публічному використанні, погрозі використанню насильства до невизначеного кола осіб, а також знищенні чи пошкодженні майна, інших матеріальних об'єктів із метою наведення остраху на населення та/або здійснення впливу на прийняття рішень органами державної влади чи міжнародними організаціями».

Список використаних джерел.

1. Terrorism and Societies by Stephen Vertigans. London: Ashgate Publishing, Ltd., 2013, 206 pp.
2. ООН бореться против тероризма. великийльний секретарь. Доклады. Меры по ликвидации междунар. тероризма. Док. ООН А/44/456 от 25 авг. 1999г. URL : http://www.un.org/russian/terrorism/sg_reports.shtml.

3. Коваленко В.В., Журавльов В.П. Кримінально-правовий аспект тероризму. *Актуальні проблеми держави та права: зб. наук. праць*. Вип. 8. Одеса : Юрид. літ., 2000. С. 135–143.
4. Словник іноземних слів / Уклад. С.М. Морозов, Л.М. Шкарапута. Київ : УРЕ, 1975. 663 с.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Ірпінь : ВТФ «Перун», 2002. 1440 с.
6. Хавронюк М.І. Тероризм / *Юридична енциклопедія*: В 6 т. Редкол. Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ : Укр. енцикл., 1998. Т. 6: Т-Я. 2004. С. 47–50.
7. Юридичні терміни. Тлумачний словник / В.Г. Гончаренко, П.П. Андрушко, Т.П. Базова та ін. ; за ред. В.Г. Гончаренка. Київ : Либідь, 2003. 320 с.
8. Трайнин А.Н. Защита мира и уголовный закон. Москва : Наука, 1969. 455 с.
9. Международно-правовые основы борьбы с терроризмом : Сб. док. / Сост. В.В. Овчинский. Москва : ИНФРА-М., 2003. 480 с.
10. Куликов А.С. Ответы на вопросы гл. ред. альманаха «Организованная преступность, терроризм и коррупция». *Организованная преступность, терроризм и коррупция: Криминалог. ежекварт. альманах*. Вып. 2. Москва : Юристь, 2003. С. 7–10.
11. Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму від 09.12.1999 р. URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_518.
12. Антипенко В.Ф. Поняття тероризму (кримінально-правове визначення). *Право України*. 1999. № 2. С. 148–151.
13. Зелінський С.А. До питання про визначення тероризму. *Вісник Одеського інституту внутрішніх справ*. 1999. № 4. С. 167–171.
14. Кондратьев Я.Ю., Боротьба з тероризмом на сучасному етапі: проблеми визначення аспектів політико-правової стратегії. *Наук. вісн. Нац. акад. внутр. справ України*. 1996. № 1. С. 218–221.
15. Журавльов В.П. Тероризм : сучасний стан та міжнародний досвід боротьби. Київ : НАВСУ, 2003. 452 с.
16. Устинов В.В. Государственная антитеррористическая стратегия: общая концепция и правовые аспекты. *Государство и право*. 2003. № 3. С. 14–17.
17. Комиссаров В.С. Террор, терроризм, «государственный терроризм»: понятие и соотношение. *Вестник Московского университета*. 1999. № 5. С. 34–45.
18. Побегайло Э.Ф. Терроризм и уголовная ответственность. Актуальные проблемы Европы. *Проблемы терроризма: проблемно-тематический сб.* 1997. № 4. С. 197–203.
19. Кубальський В.Н. Кримінально-правові проблеми протидії тероризму в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Київ, 2007. 20 с.
20. Ліпкан В.А. Боротьба з тероризмом: у визначеннях та поняттях : словник. Київ : Магістр ХХІ сторіччя, 2009. 162 с.
21. Жалинский А.Э. Насильственная преступность и уголовная политика. *Советское государство и право*. 1993. № 3. С. 101–112.
22. Закон України «Про боротьбу з тероризмом» від 20 березня 2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 25.